

Koordinert besøksforvaltning som redskap for bærekraftig reiselivsutvikling. En casestudie av Nærøyfjordområdet

Knut Bjørn Stokke, Jan Vidar Haukeland¹ og Morten Clemetsen²

Vitenskapelig bedømt (refereed) artikkel

Knut Bjørn Stokke et al.: Coordinated visitor management as tool for sustainable tourism development. A case study of the Nærøyfjord area.

KART OG PLAN, Vol. 76, pp. 263–275, POB 5003, NO-1432 Ås, ISSN 0047-3278

The Nærøyfjord in Sogn og Fjordane county was inscribed into the World Heritage List in 2005. The area is a celebrated tourism attraction with high and increasing numbers of visitors during the summer season; about 700.000 tourists per year visit the fjords and the small local communities Flåm and Gudvangen. The huge visitation potentially creates high pressures on natural resources and local communities. Unplanned tourism development represents a fundamental threat to the World Heritage area. If undertaken in a responsible way, however, tourism may be a driver for protecting the natural and cultural heritage, and a vehicle for sustainable local community development. The article highlights three research questions: 1) Which sustainability challenges related to the increasing tourism in The Nærøyfjord areas are regarded as the most precarious among local actors? 2) What kind of coordination efforts exist among the different actors to achieve an integrated visitor management strategy? 3) What are the opportunities and constraints to achieve coordination and integrated management through partnership?

Key words: Tourism, local communities, visitor management, coordination, partnership

Knut Bjørn Stokke, Assoc. prof., Cand Polit., Department of Landscape Architecture and Spatial Planning, Norwegian University of Life Sciences P. O. Box 5003, NO-1432 Ås.
E-mail: knut.bjorn.stokke@nmbu.no

Innledning

Artikkelen setter fokus på hvordan koordineringen og samhandlingen mellom de ulike forvaltningsaktørene knyttet til Nærøyfjordområdet fungerer for å håndtere den økende turisttrafikken på en bærekraftig måte. Nærøyfjordområdet i Indre Sogn utgjør sammen med Geirangerfjordområdet på Sunnmøre Vestnorsk Fjordlandskap, som sammen fikk tildelt verdensarvstatus av UNESCO i 2005. Begge fjordområdene har flere lag med ulike forvaltningssystemer, lovverk og aktører, noe som setter store krav til koordinering og samhandling. Verdensarvrådet for Vestnorsk Fjordlandskap skal sammen med verneforvaltningen, kommunene og en rekke regionale aktører forvalte disse ulike landskapene på en bærekraftig måte. I artikkelen belyser vi

hvordan aktørene samhandler for å håndtere den økende turiststrømmen i Nærøyfjordområdet med hensyn til miljø og berørte lokalsamfunn langs fjorden.

En forutsetning for å få verdensarvstatus er at størstedelen av arealene er vernet etter naturmangfoldloven. I Nærøyfjordområdet har man i hovedsak valgt landskapsvern som verneform, sammen med enkelte naturreservater. Til sammen utgjør disse verneområdene ca. 96 % av Verdensarvområdet. Det er kun noen mindre bygder langs fjorden med tilhørende innmarksareal innenfor verdensarvområdet som ikke er vernet, og som i hovedsak forvaltes gjennom kommunal planlegging etter plan- og bygningsloven (PBL). Forvaltningsplanen for Verdensarvområdet fra 2008 inkluderer også bygdene, og er for disse områ-

1. Forsker I, Avdeling for mobilitet og organisering, Transportøkonomisk institutt.

2. Dr.scient., Institutt for landskapsplanlegging, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet.

dene ment å være rådgivende for den kommunale arealforvaltningen (Fylkesmannen i Sogn og Fjordane 2008).

I 2008 ble Nærøyfjorden Verdsarvpark etablert, som er en regionalpark som bygger på en partnerskapsavtale mellom kommunene Aurland, Vik, Lærdal og Voss, Sogn og Fjordane fylkeskommune (som er stifterne av Parken) og en rekke lokale bedrifter og organisasjoner. Verdsarvparken er organisert som stiftelse og ledes av et styre bestående av ordførere/varaordførere fra de fire kommunene, fylkespolitikere og representanter for bygdelag og organisasjoner. Parken fungerer annet hvert år som sekretariat for Verdsarvrådet for Vestnorsk Fjordlandskap, i veksling med Stiftelsen Geiranger Verdensarv.

Det har de senere årene vært en økende turisme i Nærøyfjordområdet. Flåm, en bygd i Aurland kommune med ca. 360 innbyggere, er knutepunktet for turismen i regionen, og hvert år kommer det anslagsvis 700 000 turister med cruiseskip, tog (Flåmsbanen) og bil/busser, i all hovedsak konsentrert til sommermånedene. Turismen representerer store muligheter for verdiskaping og aktivitet i lokalsamfunnene, men kan også utgjøre en trussel hvis det ikke stilles krav til miljøhensyn og tilrettelegging (Haukeland & Lindberg 2001, Haukeland & Viken 1999). Masseturisme i form av cruiseskip og charterbåter på fjordene oppfattes som en særlig stor trussel, og ifølge flere medieoppslag er tålegrensen for miljø og berørte lokalsamfunn nådd eller er i ferd med å bli nådd (bl.a. Sogn Avis 18.07.2014; 29.02.2016, NRK Sogn og Fjordane 18.07.2014). Det arbeides for tiden med grunnlaget for en besøksstrategi som skal ta tak i disse utfordringene³. I artikkelen belyser vi muligheter og begrensninger for å oppnå en helhetlig besøksstrategi gjennom samarbeid og partnerskap.

Teoretiske perspektiver

Tidligere studier av forholdet mellom reiseliv og lokalsamfunn har lagt vekt på grad av sosio-økonomisk avhengighet av turismen og

variasjoner i holdninger til reiselivsutvikling har vært analysert både på individ- og lokalsamfunnsnivå (Eriksen & Haukeland 1982; Harrill 2004). Kobro et al. (2013) påpeker at det er behov for lokal forankring av reiselivet og det som betegnes som «lokal finfølelse» i planleggingen (Kobro et al. 2013), for å unngå konflikter. Med «lokal finfølelse» menes bevissthet og kunnskap om opplevde stedlige kvaliteter, og at denne kunnskapen må inn i kommunal planlegging for å sikre at reiselivsutviklingen ikke fører til at disse kvalitetene reduseres. Det pekes på at det mangler en helhetlig ledelse av for koordinering av reiseliv og stedsutvikling i mange norske kommuner. En sentral suksessfaktor for koordinering av reiseliv og lokalsamfunn er ifølge rapporten etablering av tillitsfulle nettverk.

I litteraturen blir overgangen fra «government» til «governance» ofte brukt for å belyse hvordan offentlig styring og planlegging har endret seg fra en tradisjonell hierarkisk styringslogikk («government») til styring og koordinering gjennom ulike former for nettverk («governance», eller samstyring som Røise-land og Vabo (2008) oversetter det til). En slik overgang er bl.a. knyttet til økende institusjonell fragmentering, hvor man må samarbeide for å få løst komplekse problemer som går på tvers av etablerte sektorer og administrative grenser (Rydin & Falleth 2006). Fragmentert forvaltning med mange ulike forvaltningsaktører for ett og samme område kan utgjøre både en mulighet og en trussel. Mulighetene ligger i å sikre lokal forankring gjennom brede prosesser som involverer mange aktører. Trusselen kan være ukoordinerte og uoversiktlige beslutningsprosesser, samt uklare ansvarsforhold og utfordringer med å få gjennomført helhetlige løsninger og strategier som går på tvers av etablerte sektorgrenser. Et sentralt kjennetegn, og også et kriterium for å kunne lykkes med å koordinere og styre gjennom nettverk, er at det må eksistere en gjensidig avhengighet mellom partene i nettverket, ved at samarbeid er nødvendig for å kunne nå egne mål, samt at alle relevante aktører

3. Prosjektet Besøksforvaltning og lokalsamfunnsutvikling er finansiert av Regionalt forskningsfond Vestlandet (RFF Vest), kommunene Aurland, Lærdal, Vik og Voss, og Sogn og Fjordane fylkeskommune. Prosjektet ledes av Verdsarvrådet for Vestnorske Fjordlandskap, men i praksis av Nærøyfjorden Verdsarvpark, og med bl.a. NMBU og TØI som partnere. Prosjektet har to forskningselementer, hvor den første har fokus på turistene (gjesteundersøkelse) mens den andre har fokus på forvaltning og koordinering. Denne artikkelen er et produkt av det andre forskningselementet i prosjektet.

på feltet må delta på likeverdig måte (Røise-land og Vabo 2008; Schmitter 2002). I tillegg må det eksistere et felles kunnskapsgrunnlag og en tydelig og legitim ledelse av nettverket (Rydin & Falleth 2006, Stokke 2006).

Etablering av regionalparker bygger på en partnerskapslogikk som er nært knyttet til det som litteraturen omtaler som «governance» (Bjørnstad 2010). Regionalpark-konseptet er importert fra ulike land i Europa, hvor et fellestrekk er idealene om at parkene skal være lokalt og regionalt forankret gjennom partnerskapsavtaler mellom offentlige myndigheter og næringsaktører (ibid.). I Norge har regionalparker en relativt kort historie, med Nærøyfjorden Verdsarvpark og Valdres natur- og kulturpark som de to første, begge etablert i 2008. De norske regionalparkene har ingen formell forvaltningsstatus, og fungerer i stor grad som nettverksaktører.

McAravey (2006) har forsket på hvordan ofte uuttalte og diffuse interessefellesskap i lokale bygdeutviklingsprosesser også kan lede til dannelsen av lokale institusjoner eller samarbeidsorganisasjoner. Parkene i Norge er eksempler på organisasjoner som søker å koordinere og målrette utviklingstiltak og miljøforvaltning innenfor et felles identitetsområde, uavhengig av formelle forvaltningsgrenser. Gjennomføringskraften til slike organisasjoner vil være avhengig av disse aktørenes posisjon og legitimitet («perceived legitimacy»), både i lokalsamfunnet og ikke minst i offentlige, lovbestemte forvaltningsinstitusjoner (ibid.).

Selv om det ofte hevdes at nye styringsformer, som gjerne går under fellesbetegnelsen «governance», brer om seg, er det i norsk sammenheng fremdeles en tradisjonell hierarkisk styringslogikk som dominerer (Hanssen et al. 2014). Ulike former for nettverk og partnerskap kan sees på som et supplement til tradisjonell styring og planlegging, i skyggen av hierarkiet (Scharpf 1999). En utfordring med nettverksstyring er at mange forvaltningsaktører med ansvar for sentralt sektorlovverk er underlagt en hierarkisk styringslogikk («government»), og har dermed problemer med å tilpasse seg nettverkskoordineringens logikk (Hanssen et al. 2014). I tillegg kan det være en utfordring å knytte og forankre nettverksstyring til etablerte demokratiske organer på kommunalt

og/eller regionalt nivå (Hovik & Hanssen 2016). Nærøyfjorden Verdsarvparks målsetting er å koordinere den økende turismen med hensynet til miljø og berørte lokalsamfunn, og vil gjennom en partnerskapslogikk måtte inngå i et samspill med andre forvaltningsorganer som er innordnet i formelle og hierarkiske styringsstrukturer, dvs. i første rekke de aktørene som har ansvar for hhv. områdevern og forvaltning etter naturmangfoldloven, planlegging etter PBL og regulering av havner av sjøverts ferdsel etter havne- og farvannsloven.

Koordinering kan ha ulike former og ambisjoner, og det kan i den forbindelse være nyttig å skille mellom fire nivåer av koordinering hvor det første er det lavest nivået og det fjerde det høyeste (Hovik & Stokke 2007, Hanssen et al. 2014). Mens det første er en enkel form for koordinering, den andre i en mellomposisjon, er nivå tre og fire mer aktive former for integrert forvaltning.

- 1) Koordinering gjennom utveksling av informasjon og kunnskap
- 2) Koordinering gjennom prosess, hvor alle aktører er gitt mulighet til å uttrykke deres mening
- 3) Koordinering av innhold, hvor ulike interesser og verdier blir balansert på bakgrunn av etablering av et felles overordnet mål
- 4) Koordinering gjennom kollektiv handling, hvor alle aktører bidrar i fellesskap til å realisere det overordnede målet

Denne graderingen av ulike nivåer for koordinering og integrert forvaltning anvendes senere i artikkelen med tanke på å analysere muligheter og begrensninger for å oppnå helhetlig besøksstrategi gjennom samarbeid og partnerskap.

Etablering av områdevern og regionalpark i Nærøyfjorden

Arbeidet med verneprosessene i Nærøyfjordområdet startet opp i 1994, under ledelse av Fylkesmannen i Sogn og Fjordane. I møtene som fulgte kom motsetningene fort opp, bl.a. knyttet til ulike virkelighetsoppfatninger om bruk og vern. Tidligere ordfører i Aurland kommune Ivar Bjarne Underdal hevdet i den forbindelse at:

... det er jordbruket som livsform en må verne om for å kunne sikre det særpregede vakre landskapet ... Landskapsvern i dag handler like mye bygdeutvikling og krever en annen tilnærming enn for 30 år siden (Clemetsen 1999: 209).

Selv om kommunen og bygdelag engasjerte seg sterkt i verneplanprosessen, fikk man ifølge Clemetsen (1999) ikke utformet verneforskriften slik man ønsket. Etter hvert har imidlertid kommunene langt på vei fått gehør for sitt krav om lokal forvaltning av verneområdene i Nærøyfjordområdet, gjennom opprettelsen av interkommunalt verneområdestyre. De lokale prosessene i etterkant av verneplanprosessen ga grobunn for etableringen av Nærøyfjorden Verdsarvpark, sammen med utfordringene knyttet til fraflytting og redusert aktivitet i landbruket (Haukeland og Brandtzæg 2012). Parkinitiativet kom uavhengig av tildelingen av verdensarvstatus, og hadde bakgrunn i et ønske om å bygge opp en mulig ny norsk modell for forvaltning av verdifulle kulturlandskap bygget på prinsippene fra regionale parker i Europa med fokus på likeverdig samarbeid gjennom partnerskap mellom lokale og regionale aktører (Clemetsen 1999). Det ble i den forbindelse arrangert turer til utvalgte regionale parker i Frankrike, med deltakelse fra tidligere ordfører i Aurland kommune og andre lokale og regionale aktører. For å knytte regionalparken opp til verdensarvstatusen valgte man betegnelsen Nærøyfjorden Verdsarvpark.

Nærøyfjorden Verdsarvpark er en stiftelse som bygger på 10-årige partnerskapsavtaler mellom de involverte kommunene og en rekke lokale bedrifter og organisasjoner (www.naroyfjorden.no). For de partnerne som ønsker det, er det laget utvidede partnerskapsavtaler med en handlingsdel som er mer forpliktende. Parken har vært med i flere nasjonale prosjekter; som Verdiskapingsprogrammet for kulturminner, Småsamfunnssatsingen og Naturen som verdiskaper.

Problemstillinger og metode

I artikkelen reiser vi tre problemstillinger:

1. Hvilke bærekraftutfordringer knyttet til den økende turismen i Nærøyfjordområdet

det anses for å være særlig prekære blant lokale aktører?

2. Hvordan foregår koordineringen mellom forvaltningsaktørene for å oppnå helhetlig forvaltning, med særlig fokus på å styre turismen for å unngå konflikter med miljøhensyn og berørte lokalsamfunn?
3. Hva er mulighetene og begrensningene for å oppnå koordinering og helhetlig forvaltning gjennom partnerskap?

For å belyse problemstillingene har vi basert oss på en case-studie (Yin 1994), hvor særlig kvalitative intervjuer med lokale og regionale aktører har vært sentralt. Vi har foretatt to runder med intervjuer i Nærøyfjordområdet, i hhv. april og desember 2015. Det er til sammen gjennomført 12 intervjuer med 13 personer som representerer ulike deler av forvaltningen og reiselivet, som Fylkesmannens miljøvernavdeling og fylkeskommunen i Sogn og Fjordane, Aurland kommune (en fra administrasjonen og en politiker), Nærøyfjorden Verdsarvpark, verneforvalter og leder i verneområdestyret, SNO, Havnemyndigheten i Aurland, Destinasjon Sognefjorden og to reiselivsbedrifter i Flåm. Hvert intervju varte mellom en til to timer, som alle ble transkribert basert på lydopptak. I tillegg har vi gjennomgått aktuelle planer og strategier for Vestnorsk Fjordlandskap, inkludert verneforskrifter og forvaltningsplan for delområde Nærøyfjorden og kommunale planer etter PBL. Vi bygger også på referat fra en workshop med Verdsarvrådet for Vestnorsk Fjordlandskap og andre inviterte fra de berørte kommunene 29. mars 2016, samt observasjon av møtet i rådet dagen etter, 30. mars 2016, i tillegg til oppslag i lokale media og andre møtereferater.

Studien har hatt en eksplorerende karakter (Bloor & Wood 2006) med bruk av en semistrukturert intervjuguide (Ryen 2002; Kvale 2006), hvor vi var åpne for aktuelle temaer som manifesterte seg i løpet av intervjuene og som framsto som særlige viktige forvaltnings- og koordineringsspørsmål. Bærekraftig utvikling er et bredt og sammensatt begrep, og vi har derfor valgt å ta utgangspunkt i hva informantene våre har fremhevet som særlig prekære bærekraftutfordringer. Gjennom intervjuene viste det

seg at forvaltningen av turistaktivitetene på fjorden er en spesiell stor bærekraftutfordring, særlig knyttet til de miljømessige og sosiale aspektene av begrepet. Dette temaet er følgelig viet relativt mye plass i vår analyse. Det viste seg videre at Nærøyfjorden Verdsarvpark er den aktøren som i størst grad søker å ta et helhetlig grep for å balansere turismen med miljø og lokalsamfunn, og vi har derfor valgt å se nærmere på muligheter og begrensninger Parken har for å oppnå koordinering gjennom frivillig samarbeid og partnerskap med andre aktører.

Resultater

Fragmentert forvaltning som utfordring for bærekraftig utvikling

Intervjuene bekrefter vår forhåndsoppfatning om en kompleks og fragmentert forvaltning av Nærøyfjorden verdensarvområde, hvor det er mange ulike forvaltningsaktører som opererer med basis i separate lovverk. Dette anses videre som en betydelig utfordring for en bærekraftig utvikling. Flere informanter pekte på at det er en del forvirring og uklarheter blant lokale innbyggere, og til dels også ansatte i forvaltningen, om hvem som har ansvar for hva innenfor verdensarvområdet.

Folk sliter veldig med å skille, altså, med verdensarvråd, verdsarvpark, verneområdestyre, fylkesmann og kommuner. Vi har hatt en del diskusjoner på det og det er vi nødt til å ta tak i (informant Aurland kommune).

I tabell 1 har vi skjematisk listet opp de viktigste aktørene knyttet til forvaltningen av Nærøyfjordområdet. To sentrale forvaltningsaktører er det *interkommunale verneområdestyret* som forvalter de store verneområdene (se figur 1), og *kommunene* som planmyndighet etter PBL. Det er kommunene som har hovedansvaret for bygdene og tilhørende innmark innenfor Verdensarvområdet som ikke er vernet (figur 1). *Aurland kommune*, som er den kommunen med klart mest areal innenfor Verdensarvområdet, har vedtatt reguleringsplan for flere av disse bygdene. I tillegg er *Statens naturoppsyn* (SNO) en sentral aktør knyttet til bl.a. skjøtsel og tilrettelegging i

verneområdene. *Fylkesmannen i Sogn og Fjordane* har en viktig rolle, med et overordnet tilsynsansvar for verdensarvstatusen. *Miljøvernavdelingen* hos Fylkesmannen har arbeidsgiveransvaret for den lokale verneforvalteren, samt er veileder og kan samtidig klage på vedtak fattet av det interkommunale verneområdestyret. *Fylkesmannens landbruksavdeling* bidrar med fordeling av tilskuddsordninger til bønder, noe som for øvrig innenfor verdensarvområdet samordnes med støttemidlene fra miljøforvaltningen. Dette var en ordning som ble initiert av Verdsarvrådet for Vestnorsk Fjordlandskap, og som ifølge våre informanter har blitt godt mottatt og utgjør et kjærkommet bidrag til bøndene innenfor verdensarvområdet. Et viktig argument for ordningen var erkjennelsen av at kvalitetsverdiene i verdensarvområdet også er knyttet til landbruksdriften.

Verdsarvrådet for Vestnorske fjordlandskap består av ordførere i de berørte kommunene, fylkesordførere og fylkesmenn fra de to fylkene Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal, representanter fra verneområdestyrene, samt representanter fra nasjonale organer som Miljødirektoratet, Riksantikvaren, SNO og Klima- og miljødepartementet. Rådet er et samarbeidsorgan uten direkte forvaltningsansvar, men skal fremme og sikre samarbeid og informasjonsutveksling mellom lokale, regionale og nasjonale aktører. Hvert sjette år har rådet ansvar for at det blir utarbeidet en rapport til UNESCO om hvordan natur- og kulturverdiene i verdensarvområdene, kalt Outstanding Universal Values (OUV), blir ivaretatt.

For sjø- og fjordområdene er havnevesenet/ havnestyret en sentral forvaltningsaktør etter havne- og farvannsloven, hvor *Aurland Hamnevesen* bl.a. regulerer cruiseanløpene til Flåm kai.

Nærøyfjorden Verdsarvpark har derimot ingen klar geografisk avgrensning. Parken skal i utgangspunktet være åpen for at alle aktører i regionen som har en tilknytning til verdensarvområdet kan inngå i partnerskapet. Hovedformålet er å sikre lokal forankring av verdensarvstatusen og gi grobunn for å utvikle lokal næring på grunnlag av natur- og kulturressursene. Etableringen av Parken er som nevnt et resultat av lokale prosesser i kjølvannet av de statlige verneplanene på 1990-tallet.

Figur 1. Vestnorsk Fjordlandskap – delområde Nærøyfjorden.

Kilde: Fylkesmannen i Sogn og Fjordane.

Det er flere private reiselivsbedrifter, samt selskaper med både private og offentlige eiere, som opererer i og rett utenfor verdensarvområdet. Aurland kommune er medeier i store nærings- og reiselivsselskaper, særlig knyttet til turistknutepunktet Flåm

(som ligger rett utenfor verdensarvområdet, se figur 1). Blant de mest sentrale bedriftene er Aurland Ressursutvikling AS, Flåm AS og Flåm utvikling AS. I tillegg er det en rekke mindre private reiselivsbedrifter.

Tabell 1. Skjematisk oversikt over forvaltningsaktører, ansvarsområde og lovverk

Aktør	Ansvarsområde	Lovverk
Verdsarvrådet for Vestnorsk Fjordlandskap (Geirangerfjordområdet og Nærøyfjordområdet)	Sikre samarbeid og informasjonsutveksling. Sørge for utarbeidelse av OUV-rapport til UNESCO hvert 6. år	Ingen
Verneområdestyret for Nærøyfjorden landskapsvernområde og tilstøtende verneområder	Overordnet forvaltningsansvar for verneområdene. Behandle dispensasjonssøknader, utarbeide skjøtelsesplaner, etc.	Verneforskrift hjemlet i naturmangfoldloven. Forvaltningsplan.
Statens naturoppsyn	Skjøtsel, tilrettelegging og kontroll i verneområder	Naturmangfoldloven
Kommunene (Aurland, Vik, Lærdal og Voss)	Areal- og samfunnsplanlegging. I tillegg fått delegert en rekke forvaltningsoppgaver knyttet til landbruk, friluftsliv, miljø, etc	Plan- og bygningsloven
Fylkesmannen i Sogn og Fjordane (miljøvernavdeling og landbruksavdeling)	Arbeidsgiver for verneområdeforvalter og klageinstans. Veileder og innsigelsesinstans overfor kommunale planer. Tildeler og forvalter statlige miljø og landbruksmidler	Naturmangfoldloven Plan- og bygningsloven
Sogn og Fjordane fylkeskommune	Regional planmyndighet Utviklingsaktør Kulturminnemyndighet Samferdselsmyndighet	Plan- og bygningsloven Kulturminneloven Lov om yrkestransport
Aurland Hamnevesen og – styre	Regulering og drift av Flom havn Sikker og framkommelig sjøverts ferdsel	Havne- og farvannsloven
Nærøyfjorden Verdsarvpark	Sikre lokal forankring av verdensarvstatusen. Utvikling av lokal næring	Ingen

Bærekraftutfordringer på fjorden

Flere informanter mente at de de største bærekraftutfordringene for verdensarvområdet nå er konsekvensene av den økende turisttrafikken på Nærøyfjorden og Aurlandsfjorden (se figur 1). Dette er knyttet både til de miljømessige utfordringene med forurensing til luft og vann, og til forholdet til berørte lokalsamfunn (altså det sosiale aspektet av bærekraftbegrepet). I den forbindelse ble det påpekt at det er en utfordring at reguleringsregimene i sjø er annerledes enn de er på land. En informant svarte slik på spørsmål om det er blitt stilt tilstrekkelig miljøkrav til båttrafikken:

Du kan si det er helt fraværende. Hvis jeg skal hugge en bjørk langs fjorden må jeg

ha tillatelse til det. Det viser bare at det er meningsløst å ha et verneregime som kun opererer på land.

Cruisetrafikken er ifølge flere informanter et av de mest sentrale konfliktområdene, der flere ønsker sterkere styring og der det stilles klarere miljøkrav, særlig mht. forurensing til sjø og luft. Det er også informanter som mente at slitasjen på Flåm som lokalsamfunn i sommermånedene oppleves å være betydelig, og at det er behov for mer tilrettelegging og sterkere begrensninger på hvor mange cruisebåter og cruisegjester man bør ta imot på en dag. Informanten fra havnevesenet påpekte at havne- og farvannsloven tilsier at de har en plikt til å ta imot alle

fortøy så lenge det er plass og det ikke er noen sikkerhetsrisiko. Ifølge informanten finnes det per i dag ikke lovhemmel til å av-vise noen på grunnlag av uakseptable miljøforhold, som f.eks. utslipp til luft, men informanten påpekte samtidig at det på nasjonalt hold nå drøftes om loven skal endres på dette punktet. Informanten presiserte for øvrig at havnemyndigheten for noen år tilbake satte et tak på 5000 cruiseturister som får gå på land i Flåm per dag for å unngå for mye slitasje på lokalsamfunnet, men mente at denne informasjonen ikke er blitt offentliggjort godt nok. Et konkret tiltak som har vært på dagsorden i flere år for å redusere luftforurensingen mens båtene ligger til kai, er landstrøm, men det er en del usikkerhet knyttet til både lønnsomhet og hjemmelsgrunnlaget, og er derfor ennå ikke blitt realisert. Det er imidlertid nylig innført en generelt høyere anløpsavgift, med en rabattordning for skip som er mer miljøvennlige.

Flere informanter pekte imidlertid på at det er ulike meninger i Flåm om cruiseturismen, og at det er et noe ømtålig tema. Mens noen ser mest på potensialet og mulighetene, er andre opptatt av at det blir for mye forurensing, støy, trengsel og at man kan føle seg fremmedgjort i egen bygd. Flere informanter er imidlertid opptatt av at bedre styring og tilrettelegging av masseturismen vil gjøre lokalsamfunnet i stand til å ta imot besøkende.

Sterkere reguleringer av båtenes fart er blitt aktualisert på grunn av økende motorisert ferdsl på fjorden, med støy og bølgeerosjon i strandsonen som resultat. Denne trafikken kan også komme i konflikt med den økende kajakk-aktiviteten på sommerstid. Dette gjelder særlig den smale Nærøyfjorden inn mot Gudvangen. Verneforskriften for Nærøyfjorden landskapsvernområde regulerer for øvrig fartsbegrensningene på deler av fjorden (8 knopp for båter over 30 fot), men enkelte informanter ga uttrykk for at en fartsbestemmelse etter havne- og farvannsloven ville gitt langt større tyngde og gjennomslag. Verneforvalteren har tatt initiativ og satt erosjonsproblemene i strandsonen langs Nærøyfjorden på dagsorden i form arbeidsmøter med Aurland Hamnevesen, Kystverket og representanter fra næringen. På oppdrag fra verneområdestyret har SNO

utarbeidet en rapport om erosjonsproblemene, og konkluderer med at det er «sannsynlig at bølger fra skip er ei viktig årsak til erosjonsproblema i strandsona» (SNO 2014:10). Foreløpig har det vært begrenset oppfølging av rapporten for å redusere bølgeerosjonen, men gjennom samarbeid med Kystverket og Havnemyndigheten overvåkes nå farten til båtene som opererer i Nærøyfjorden i større grad enn før.

Det er *Sogn og Fjordane fylkeskommune* (tabell 1), ved samferdselsutvalget, som har ansvar for å gi konsesjoner til båtrutene på fjorden. Dette er blitt et sentralt tema ved at stadig flere aktører nå ønsker konsesjon for å kjøre turistbåter på fjorden. Et aktuelt spørsmål er hvilke miljøkrav som kan og bør stilles til fartøyene som opererer innenfor verdensarvområdet. Flere informanter påpeker at det fram til nå i altfor liten grad er blitt stilt miljøkrav, og at faren er at de aktørene som vil ta miljø- og samfunnsansvar, utkonkurreres av de som ikke gjør det. En informant uttrykte veldig klart at turismen på fjorden i sin nåværende form nærmer seg en tålegrense, og pekte særlig på mangelen på offentlig styring som et hinder for miljøvennlige løsninger:

... aktørene (turistbedriftene) konkurrerer på én ting, og det er pris. Det fører til at de som tjener penger, er de som henter inn gamle båter fra 1950 og slipper ut skikkelig mye røyk ... Nå har vi et selskap som har investert 100 millioner i nytt fartøy som er hybrid med et skrog som lager minimalt med bølger. De kutter høytaleranlegg og bruker bare høretelefoner, de tar dette helt ut. De skulle investere i en båt til nå ... men det ble kansellert fordi det viser seg at det er fritt fram på fjorden. Du kan ikke konkurrere med dem som gir blaffen.

Et annet diskusjonspunkt er at ferjer og charterbåter i dag får lov til å dumpe kloakken urensset rett ut i verdensarvfjordene, og spørsmålet er hvem som kan og bør gjøre noe med dette. I følge NRK Sogn og Fjordane 18.02.2014 viser statssekretær Lars Andreas Lunde i Miljøverndepartementet (nå Klima- og miljødepartementet) at Regjeringen ikke vil gripe inn, men i stedet ber man kommu-

nene om å stramme inn reglene. Aurland kommune på sin side ville vente på vurdering fra Fylkesmannen før de ville ta stilling til om de skal skjerpe kravene. Nestlederen i styret i Nærøyfjorden Verdsarvpark Leif Inge Underdal, uttrykker i Sogn Avis 29.02.16 at den stadig økende trafikken og flere kommersielle aktører utgjør en fare for verdensarvkalitetene, i kombinasjon med manglende politisk vilje til å sette inn regulerende tiltak:

Hovudproblemet er at ingen har oversikt over det samla omfanget av trafikk på fjorden og difor er det heller ingen som ser det som si oppgåve å ta eit overordna politisk ansvar, ja knapt nok på avgrensa område, som for eksempel når det gjeld tildeling av ruteløyve.

Nærøyfjorden Verdsarvpark som koordinator

Nærøyfjorden Verdsarvpark har som nevnt annet hvert år sekretariatsfunksjonen overfor Verdsarvrådet for Vestnorsk Fjordlandskap, og har sammen med Geiranger Verdsarv og Stranda kommune tatt initiativ til at Verdsarvrådet har satt problemstillingen med økende turisttrafikk på fjordene på dagsorden og søkt å bidra til en mer koordinert forvaltning. Rådet har hatt møte med Kystverket, Sjøfartsdirektoratet og Miljødirektoratet for å se nærmere på mulighetene for å sette strengere miljøkrav til konsesjoner til båtrotene på fjorden. I referatet fra møtet i Rådet 01.12.2015 står det:

Verdsarvrådet oppmodar samferdselsutvala i Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane om å stille strengare krav til miljøteknologi ved handsaming av konsesjonar for ferjetrafikken i verdsarvkommunane, og spesielt på verdsarvfjordane Geirangerfjorden og Nærøyfjorden ... Verdsarvsekretariatet har gjennom «Grøn fjord» og «Levande fjord» teke mange og omfattande initiativ for å setje miljø på dagsorden, men vi har ikkje nådd heilt fram med argumentasjonen ... Statusen som verdsarvfjord er ikkje gitt for evig tid. Måten forvaltninga og alle aktørane driv utviklinga i området på vert kontinuerlig evaluert av UNESCO,

og det er avgjerande at ein kan vise til konkrete tiltak for å kunne ta vare på denne prestisjefylte statusen.

Nestlederen i Nærøyfjorden Verdsarvpark påpekte i intervjuet med Sogn Avis 29.02.2016 at «det er heilt naudsynt med endringar i regelverk og forvaltning, og seier parken ser det som si oppgåve å vere ein pådrivar for å få det til». Representanten for Parken fremhevet i intervju at deres viktigste funksjon er å få alle myndigheter og aktører til å dra i samme retning innenfor en helhetstenkning, «så ein ikkje berre jobbar innafor sin boks», og utdyper:

Det verker kanskje rart at det skal vere nødvendig å ha nokon som skal prøve å få til samhandling, samarbeid og koordinering, men så langt ser vi at denne funksjonen er viktig... Parken er ikkje berre ein organisasjon, kanskje er den minst en organisasjon og mest ei samarbeidsplattform mellom ulike aktørar.

Flere informanter mente imidlertid at det lokalt finnes mange ulike meninger om turismen og hvordan man kan og bør styre denne. En informant fra Aurland kommune sa det på denne måten:

Så har vi det fornøyelige, når det gjelder verdensarv, at det er to retninger. Det er de som mener at det myndighetsbestemte er positivt og de som er skeptiske til det myndighetsbestemte.

Et sentralt diskusjonstema i den forbindelse er om man kan og bør stille strengere krav til verdensarvfjordene enn til andre fjorder på Vestlandet. Noen informanter mente at dette prinsipielt er problematisk, og også lite bærekraftig. I den forbindelse vises det til at lover og forskrifter nasjonalt må endres, samt at det nå kommer en felles cruisestrategi for Vestlandet i regi av Vestlandsrådet.

Flere informanter mente at Nærøyfjordens Verdsarvpark sitt aktive engasjement for en helhetlig forvaltning også har noen problematiske sider. En utfordring er at mange oppfatter Parken som et myndighetsorgan, og sender bl.a. søknader om tiltak

som skulle vært adressert verneområdestyret og/eller kommunen. En informant fra Aurland kommune mente at det er positivt at Parken er en samhandlingsarena hvor formålet er å bidra til en mer koordinert forvaltning, men at man samtidig må kommunisere veldig klart at man har ulike roller, for å sikre at det blir «samspill og ikke samrøre». Det ble også pekt på at Parken i dag i stor grad er avhengig av ekstern finansiering rettet mot konkrete prosjekter, og at det legger klare begrensninger på hvor sterk koplingen og forankringen blir til dens stiftere; kommunene og fylkeskommunen. Det ble hevdet at det hindrer langsiktighet og forutsigbarhet, og dermed også Parkens mulighet og kapasitet til å være en sentral koordinerings- og integreringsaktør.

Drøfting

Intervjuene avdekker at aktørene har ulike situasjonsforståelser og roller, og som er mer eller mindre koordinerte med hverandre. Det gjøres videre mye planleggingsarbeid innenfor hver enkelt sektor og formelle ansvarsområder, men det mangler en helhetlig forvaltning for verdensarvområdet. Det gjelder ikke minst når det gjelder å finne en balanse mellom kommersiell masseturisme, miljøhensyn og berørte lokalsamfunn. For å få til en mer bærekraftig utvikling er det nødvendig at noen kan ta et helhetlig grep og sikre en «lokal finfølelse» knyttet til miljø og berørte lokalsamfunn (Kobro et al. 2013).

Koordineringen fram til nå har hatt mest kjennetegn av nivå 1 i koordineringsstigen (Hovik & Stokke 2007; Hanssen et al. 2014), hvor det til en viss grad har skjedd en gjensidig utveksling av kunnskap og informasjon mellom ulike aktører, bl.a. for å redusere erosjonsproblemene i Nærøyfjorden knyttet til større turistbåter. Samkjøring av nasjonale støttemidler til bønder innenfor verdensarvområdet viser imidlertid at det også finnes eksempler på koordinering mellom lokale, regionale og nasjonale aktører som er i samsvar med nivå 3 og 4 på koordineringsstigen, hvor særlig Verdsarvrådet for Vestnorske Fjordlandskap har spilt en viktig rolle.

Nærøyfjorden Verdsarvpark har langt på vei påtatt seg en rolle som koordinator for å

oppnå helhetlig forvaltning, særlig gjennom sekretariatsfunksjonen for Verdsarvrådet for Vestnorsk Fjordlandskap og FoU-prosjektet «Besøksforvaltning og lokalsamfunnsutvikling». Formålet med prosjektet er å utarbeide et utkast til en første generasjon besøksstrategi for Verdsarvområdet. Parken har imidlertid ikke noe formelt forvaltningsansvar, og man må derfor få til koordinering gjennom et forpliktende samarbeid med andre aktører i form av partnerskap. I den forbindelse er det viktig at alle sentrale aktører er med i nettverket (Røiseland og Vabo 2008; Schmitter 2002). Som nevnt bygger Nærøyfjorden Verdsarvpark på partnerskapsavtaler med flere aktører, men det er en utfordring at sentrale offentlige aktører som Aurland Hamnevesen og SNO ikke er med i partnerskapet. Dette gjør det vanskelig å komme opp på trinnene tre eller fire i koordineringsstigen.

En annen sentral betingelse for helhetlig forvaltning er etablering av et felles kunnskapsgrunnlag og felles virkelighetsforståelse (Rydin & Falleth 2006; Stokke 2006). Vår oppfatning etter intervjuene er at det finnes to ulike «leire» i Nærøyfjordområdet når det gjelder masseturismen på fjorden, med noe ulike perspektiver og oppfatninger, som kan skape utfordringer for å få til en helhetlig utvikling. På den ene siden er det Verdsarvparken og flere av dens partnere som ønsker større grad av styring av den økende masseturismen, særlig på fjorden, og som vektlegger kvalitetene ved småskala reiseliv og en lokalt tilpasset reiselivsutvikling. På den andre siden er bl.a. Aurland Ressursutvikling og Aurland Hamnevesen mer positivt innstilte til et stort turistvolum. Det bør imidlertid være mulig å oppnå en omforent løsning ved å se Flåm og omkringliggende bygder i sammenheng i forbindelse med arbeidet med en helhetlig besøksstrategi.

En annen utfordring er mangel på gjensidig avhengighet mellom aktørene i et nettverk, som bl.a. Schmitter (2002) peker på som en viktig betingelse for å kunne styre gjennom partnerskap. Enkelte aktører er relativt autonome og kan i stor grad operere på egenhånd med basis i egen økonomi og nettverk, og er ikke like avhengige av å samarbeide med andre for å oppnå sine mål. Et eksempel på en slik aktør er Aurland Hamne-

vesen, som i stor grad opererer ut fra eget lovverk (havne- og farvannsloven) og har egen økonomi, selv om det samtidig er et kommunalt organ. I tillegg er det en utfordring at Verdsarvparken i praksis ser ut til å mangle tilstrekkelig institusjonell forankring og legitimitet blant noen sentrale forvaltningsaktører for å kunne oppnå helhetlig forvaltning gjennom partnerskap (McAreevey 2006). Det ser også ut til å være nødvendig med en klarere rolleavklaring og rollefordeling, særlig mellom aktører med definerte forvaltningsoppgaver og -ansvar som verneområdestyret, kommunene og sektormyndighetene. Parken mangler også ressurser og kapasitet, bl.a. på grunn av avhengigheten av eksternt finansierte prosjekter, noe som gjør det utfordrende å arbeide langsiktig og ta på seg krevende koordineringsoppgaver for helhetlig forvaltning.

Intervjumaterialet tyder på at viktige forvaltningsorganer på lokalt nivå ikke er tilpasset en ny rollefordeling gjennom et partnerskap, noe Clemetsen (1999) peker på som en forutsetning for å lykkes hvis man vil prøve ut en norsk partnerskapsmodell i stor skala der alle sentrale aktører er med innenfor dette geografiske området. Utfordringene er altså i stor grad institusjonelle hindringer ved at mye av dagens forvaltning er hierarkisk bygget opp (Hanssen et al. 2014), noe som vanskeliggjør en frivillig partnerskapsmodell av denne type. Dette gjelder ikke minst forvaltningen av sjøområdene, hvor myndighetene i stor grad opererer innenfor en sektororientert kultur (Hersoug og Johnsen 2012).

På den annen side har Parken utvilsomt maktet å sette viktige problemstillinger knyttet til turisme, miljø og lokalsamfunn på dagsorden, noe som for øvrig er i tråd med Distriktssenteret (2014) sin studie av flere etablerte regionale parker i Norge. I Nærøfjordområdet har dette for først og fremst skjedd gjennom de årlige Parkmøtene, som er en møteplass mellom sentrale forvaltningsmyndigheter og representanter fra lokalsamfunnene. På Parkmøtet i Flåm 3. mai 2016 ble det bl.a. satt fokus på flere av problemstillingene om fjordturismen og mulighetene og nødvendigheten av å sette klarere miljøkrav til cruisebåtaktørene. I tillegg finner det sted en del andre formelle og ufor-

melle møter hvor disse problemstillingene blir diskutert, ikke minst med de berørte kommunene. For det andre ligger det muligheter for påvirkning gjennom sekretariatsfunksjonen for Verdsarvrådet for Vestnorsk Fjordlandskap. Heller ikke Rådet har noe formelt forvaltningsansvar, men har et definert ansvar for å fremme samarbeid om verdensarvkalitetene og hvor nøkkelaktører fra lokalt, regionalt og nasjonalt nivå er med. En har fått satt viktige problemstillinger som faller mellom ulike sektorer på dagsorden og hvor ulike aktører har møttes og fått diskutert og uttrykt sine meninger.

Slik norske regionale parker er organisert i dag er det vanskelig å komme opp på nivå 3 og 4 på koordineringsstigen, hvor man kan få til en integrert forvaltning gjennom etablering av felles mål fordi parkene ikke har tilstrekkelig legitimt og institusjonelt grunnlag. Man kommer i dagens system ikke lengre enn til frivillighetens grenser i bestrebelsene med å få til helhetlig forvaltning basert på nettverk (Skjeggedal & Clemetsen in press).

Konklusjon og veien videre

Studien illustrerer til fulle de komplekse utfordringene som er knyttet til helhetlig forvaltning av verdifull natur og landskap, i spennet mellom aktive lokalsamfunn, sektormyndigheter og tunge reiselivsaktører. Forvaltningen er i stor grad fragmentert, hvor hver enkelt sektor og myndighet forvalter sitt ansvarsområde i tråd med sine respektive lovverk, og med liten samhandling med andre aktører. Dette ble synlig allerede under verneprosessen på 1990-tallet (Clemetsen 1999), og motiverte flere aktører i lokalsamfunnet til å etablere Nærøyfjorden Verdsarvpark i 2008. Man så Parken som en samlende aktør for å fremme strategier og tiltak for integrert forvaltning og verdiskaping, hvor sektorvise forvaltningsgrenser til en viss grad kunne nedtones til fordel for helheten. Forbildene for å etablere en regional park i Nærøfjordområdet ble hentet fra Sentral-Europa, hvor disse er forankret i nasjonalt lovverk med mandat til å implementere dynamiske verne- og forvaltningsstrategier i samarbeid med næringsliv og offentlige institusjoner. Nærøyfjorden Verdsarvpark

har gjennom partnerskap søkt å ta en koordinerende rolle for å stimulere bærekraftig verdiskaping i området. Igangsettingen av besøksforvaltningsprosjektet viser at Parken ønsker å ta en ny, aktiv og koordinerende rolle, også i forvaltningen av miljøutfordringene knyttet til det storskala reiselivet.

Verdsarvparken har som nettverksorganisasjon oppnådd legitimitet og tillit i lokalsamfunnene og blant en rekke (småskala) næringsaktører. Parken har tatt tak i mange av de bærekraftutfordringene lokale aktører oppfatter som særlig prekære, og har søkt å bidra til en mer koordinert forvaltning gjennom etablering av formelle og uformelle møteplasser for å møte disse utfordringene. Utfordringen for Verdsarvparken ligger som vi har vist først og fremst i forholdet til de store reiselivsaktørene og deler av sektorforvaltningen. Uten et formelt myndighetsmandat vil en organisasjon som Parken ikke nå lenger enn til frivillighetens grenser. Dette er ikke i første rekke en utfordring for Parkens styre og administrasjon, men for stifterne; de fire kommunene, samt Sogn og Fjordane fylkeskommune.

På dette grunnlaget kan vi konkludere med tre mulige retninger for hvilken rolle Verdsarvparken kan spille som legitim aktør for å oppnå helhetlig og koordinert besøksforvaltning i Nærøyfjordområdet;

- a) Med utgangspunkt i dagens situasjon legge til rette for frivillig oppfølging av aktørene. En slik modell har imidlertid, som vi har vist i denne artikkelen, klare begrensninger når det gjelder mulighetene for å få med sentrale sektormyndigheter og store turistaktører på koordinerende tiltak, og dermed vil det være vanskelig å kunne komme høyere på koordineringsstigen enn trinn 1 eller 2.
- b) Eierne av Parken (kommunene og/eller fylkeskommunen) kan forankre besøksforvaltningsstrategien og tiltak gjennom plan etter PBL. I den sammenheng bør det også avklares rollefordeling og ansvar mellom Parken og de to offentlige organene som i dag har forvaltnings- og tilsynsansvar innenfor de vernede områdene; Verneområdestyret og SNO. For å komme høyere opp på koordineringsstigen enn nivå 1 eller 2 kreves det at kommunene, fylkeskommunen og/eller verneområ-

destyret forankrer arbeidet med en besøksstrategi. På den måten får man forankret arbeidet til etablerte formelle demokratiske organer, og resultatet kan bli en plan etter PBL som bidrar til å kunne balansere ulike interesser opp mot et overordnet mål, samt i større grad kunne stille krav til alle aktører. Parken har førøvrig høsten 2016 hatt møter med kommunene for å forankre arbeidet med en besøksforvaltningsplan i kommunalt planverk, i første omgang med Aurland kommune.

- c) Det tredje alternativet krever et statlig engasjement for å integrere regionale parker i nasjonalt lovverk, og på den måten gi Nærøyfjorden Verdsarvpark og andre regionale parker en formell status og myndighetsområde, i skjæringspunktet mellom naturvern (naturmangfoldloven) og lokal samfunnsutvikling (plan- og bygningsloven). Dette vil i så fall være en parallell til Sveits, som i 2007 reformerte sin naturvernlovgivning for å inkludere regionale naturparker som et virkemiddel for å ivareta og videreutvikle verdifulle landskap som inkluderer både naturområder og bygder på en helhetlig måte. For å motta offentlige bidrag, må de sveitsiske parkene bevise at det eksisterer en solid lokal forankring i kommuner og organisasjoner før myndighetene gir sin godkjenning (Bjørnstad 2010). En slik løsning kan gi muligheter til å kunne nå helt opp på trinn 4 i koordineringsstigen og oppnå helhetlig besøksforvaltning gjennom kollektiv handling.

Uansett hvilke løsninger som velges på sikt, så viser denne analysen at det er nødvendig med en helhetlig besøksstrategi og koordinering i regi av Nærøyfjorden Verdsarvpark, men at det det også er behov for å formalisere en sterkere arena/ramme for samhandling og koordinering av reiseliv, miljøforvaltning og lokalsamfunnsutvikling i Nærøyfjordområdet. Det mest realistiske alternativet på kort sikt er, slik vi ser det, alternativ b, hvor man fortsetter arbeidet med å forankre strategiene knyttet til en besøksstrategi til kommunene og kommunale planer etter PBL, eventuelt som en interkommunal plan etter PBL. Samtidig må arbeidet også koordineres og forankres i det interkommunale verneom-

rådestyret, som på oppdrag fra miljøvernmyndighetene også skal lage en besøksstrategi knyttet til verneområdene.

Litteratur

- Bjørnstad, K. (2010). Regionalparker i Europa. Integreringsaktører for en bred verdiskaping. I Haukeland, P.I. (red.). *Landskapsøkonomi. Bidrag til bærekraftig verdiskaping, landskapsbasert entreprenørskap og stedsutvikling*. Telemarksforskning. TF-rapport nr. 263.
- Bloor, M. og Wood, F. (2006). *Keywords in qualitative methods: A vocabulary of research concepts*. London: Sage.
- Clemetsen, M. (1999). Fra kontroll til tillit. Partnerskap som drivkraft i forvaltningen av verdifulle kulturlandskap. I Eggen, M., A.K. Geelmuyden og K. Jørgensen (red.). *Landskapet vi lever i*. Norsk arkitekturforlag.
- Distriktssenteret (2014). Regionalparker i Norge. Kartlegging av samarbeid og resultater i seks regionalparker. Hva er oppnådd og hva er merverdien? Steinkjer 16.05.2014.
- Eriksen, T. og Haukeland, J.V. (1982). *Toleransenivå for reiseliv i lokalsamfunn*. TØI rapport. Oslo: Transportøkonomisk institutt
- Fylkesmannen i Sogn og Fjordane (2008). Forvaltningsplan Vestnorsk Fjordlandskap. Delområde Nærøyfjorden.
- Hanssen, G.S., S. Hovik og G.C. Hundere (2014). Den nye vannforvaltningen. Nettverksstyring i skyggen av hierarki. I *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* nr 3, 115–180.
- Harrill, R. (2004). Residents' Attitudes toward Tourism Development: A Literature Review with Implications for Tourism Planning. *Journal of Planning Literature* 18(3), 251 – 266 DOI: 0885412203260306
- Haukeland, P.I. og B. Brandtzæg (2012). *Den verdiskapende naturarven. Midtveisanalyse av verdiskapingsprogrammet Naturen som verdiskaper*. Telemarksforskning. TF-rapport nr. 92.
- Haukeland, J.V. og Lindberg, K. (2001). *Bærekraftig reiselivsforvaltning i naturområder*. TØI rapport 550. Oslo: Transportøkonomisk institutt.
- Haukeland, J.V. og Viken, A. (1999). Miljø og turisme – et dilemma. I J.S. Jacobsen, & A. Viken (red.), *Turisme. Fenomen og næring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hersoug, B. og J.P. Johnsen (2012). *Kampen om plass på kysten. Interesser og utviklingstrekk i kystsoneplanleggingen*. Universitetsforlaget.
- Hovik, S. & K.B. Stokke (2007). Network Governance and Policy Integration – the Case of Regional Coastal Zone Planning in Norway. *European Planning Studies*, Vol. 15(7), 927–944.
- Kobro, L.U., K. Vareide, P.I. Haukeland og B. Jer- van (2013). *Duett eller duell? Reiseliv og lokalsamfunnsutvikling*. Telemarksforskning og Mimir AS. TF-rapport nr. 319
- Kvale, S. (2006). *Det kvalitative forskningsinter- vju*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- McAreevey (2006). Getting Close to the Action: The Micro-Politics of Rural Development. *Socio- logica Ruralis*, Vol. 46, Issue 2, pp 85–103.
- NRK Sogn og Fjordane 18.07.2014. Rundballepro- test mot cruiseturismen i Flåm – turistane rea- gerar med frykt.
- Rydin, Y. og E.I. Falleth (2006). *Networks and institutions in natural resource management*. Edvard Edgar.
- Ryen, A. (2002). *Det kvalitative intervjuet. Fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Fagbokforlaget.
- Røiseland, A. og S.I. Vabo (2008). Governance på norsk. Samstyring som empirisk og analytisk fenomen. I *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* vol. 24, 86–107
- Scharpf, F. (1999). *Governing in Europe: Effective and Democratic?* Oxford University Press.
- Schmitter, P.C. (2002). Participation in Governan- ce Arrangements: Is there any Reason to Expte- ct it will Achieve «Sustainable and Innovative Policies in Multilevel Context? I Grote, J.R. & R. Gbiki (red.): *Participatory Governance. Political and Societal Implications*. Leske & Budrich.
- Skjeggedal, T. og M. Clemetsen (in prep.). Integra- ted and decentralised protection and develop- ment of mountain landscapes in Norway. Akseptert i *Landscape Research*.
- SNO (2014). Erosjon i strandsona, Nærøyfjorden landskapsvernområde. Rapport Statens Naturopsyn – Aurland. 5. november 2014.
- Sogn Avis 29.02.2016. Fryktar trafikken vil skade verdsarven.
- Sogn Avis 18.02.2014. Reiselivet råka av cruise- protest.
- Stokke, K.B. (2006). The Morsa River Basin, Nor- way: collective action for improving water qua- lity. I Rydin, Y. & E.I. Falleth (2006). *Networks and institutions in natural resource manage- ment*. Edward Elgar, 123–138.
- Yin, R.K. (1994). *Case study research. Design and methods*. Newbury Park, CA: Sage.